RAPPORT TER TERECHTZITTING
in zaak C-171/91 *

I — De feiten en het procesverloop

1. *De toepasselijke bepalingen*

Artikel 48, lid 3, EEG-Verdrag luidt als volgt:

„3. Het [vrije verkeer van werknemers] houdt behoudens de uit hoofde van openbare orde, openbare veiligheid en volksgezondheid gerechtvaardigde beperkingen het recht in om

a) in te gaan op een feitelijk aanbod tot tewerkstelling,

b) zich te dien einde vrij te verplaatsen binnen het grondgebied der Lid-Staten,

c) in een der Lid-Staten te verblijven ten einde daar een beroep uit te oefenen overeenkomstig de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen welke voor de tewerkstelling van nationale werknemers gelden,

d) op het grondgebied van een Lid-Staat verblijf te houden, na er een betrekking te hebben vervuld, overeenkomstig de voorwaarden die zullen worden opgenomen in door de Commissie vast te stellen uitvoeringsverordeningen."

Artikel 1 van verordening (EEG) nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap (PB 1968, L 257, blz. 2), luidt als volgt:

„1. Iedere onderdaan van een Lid-Staat, ongeacht zijn woonplaats, heeft het recht, op het grondgebied van een andere Lid-Staat arbeid in loondienst te aanvaarden en te verrichten, overeenkomstig de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen die de tewerkstelling van de nationale werknemers van deze Staat regelen.

2. Op het gebied van een andere Lid-Staat geniet hij met name dezelfde voorrang ten aanzien van het aanvaarden van arbeid in loondienst als de onderdanen van deze Staat."

Artikel 7, leden 1 en 2, van deze verordening luidt als volgt:

„1. Een werknemer die onderdaan is van een Lid-Staat mag op het grondgebied van andere Lid-Staten niet op grond van zijn nationaliteit anders worden behandeld dan de nationale werknemers wat betreft alle voorwaarden voor tewerkstelling en arbeid, met name op het gebied van beloning, ontslag, en, indien hij werkloos is geworden,

* Procestaal: Duits.

wederinschakeling in het beroep of wedertewerkstelling.

2. Hij geniet er dezelfde sociale en fiscale voordelen als de nationale werknemers."

Artikel 1 van richtlijn 68/360/EEG van de Raad van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der Lid-Staten en van hun familie in de Gemeenschap (PB 1968, L 257, blz. 13), luidt als volgt:

„De Lid-Staten heffen, onder de in deze richtlijn bepaalde voorwaarden, de beperkingen op ten aanzien van de verplaatsing en het verblijf van de onderdanen der Lid-Staten en van hun familieleden op wie verordening (EEG) nr. 1612/68 van toepassing is."

Artikel 4, leden 1 en 3, eerste streepje, van de richtlijn luidt als volgt:

„1. De Lid-Staten kennen het recht van verblijf op hun grondgebied toe aan de in artikel 1 bedoelde personen die de hierna in lid 3 genoemde documenten kunnen overleggen.

2. (...)

3. Voor de afgifte van de verblijfskaart van een onderdaan van een Lid-Staat der EEG mogen de Lid-Staten slechts vorderen dat de volgende documenten worden overgelegd:

— door de werknemer:

a) het document op vertoon waarvan hij hun grondgebied heeft betreden;

b) een door de werkgever verstrekte verklaring van indienstneming of tewerkstelling."

Artikel 6, lid 1, sub b, van de richtlijn luidt als volgt:

„1. De verblijfskaart:

a) (...)

b) moet een geldigheidsduur hebben van ten minste vijf jaar, te rekenen vanaf de datum van afgifte, en zonder meer kunnen worden verlengd."

Artikel 7 van de richtlijn luidt als volgt:

„1. De nog geldige verblijfskaart kan niet worden ingetrokken enkel op grond van het feit dat de werknemer niet langer tewerkgesteld is, doordat hij als gevolg van ziekte of ongeval tijdelijk arbeidsongeschikt is, ofwel doordat hij onvrijwillig werkloos is en dit naar behoren is geconstateerd door de bevoegde dienst voor de arbeidsvoorziening.

2. Bij de eerste verlenging kan de geldigheidsduur van de verblijfskaart, indien de werknemer in de ontvangende Staat sinds meer dan twaalf opeenvolgende maanden onvrijwillig werkloos is, worden beperkt tot een tijdvak dat niet minder dan twaalf maanden mag belopen."

Artikel 2, lid 1, van verordening (EEG) nr. 1251/70 van de Commissie van 29 juni 1970 met betrekking tot het recht van werknemers om verblijf te houden op het grondgebied van een Lid-Staat na er een betrekking te hebben vervuld (PB 1970, L 142, blz. 24), luidt als volgt:

„1. Het recht om duurzaam verblijf te houden op het grondgebied van een Lid-Staat bezit:

a) (...)

b) de werknemer die sedert meer dan twee jaren voortdurend op het grondgebied van die Lid-Staat woont en aldaar als gevolg van een blijvende arbeidsongeschiktheid ophoudt een betrekking te vervullen.

Indien die arbeidsongeschiktheid het gevolg is van een arbeidsongeval of een beroepsziekte op grond waarvan hij recht heeft op uitkeringen die geheel of gedeeltelijk ten laste komen van een verzekeringsorgaan van die staat, vervalt iedere voorwaarde met betrekking tot de duur van het verblijf."

Artikel 44 van de Akte betreffende de toetredingsvoorwaarden voor de Helleense Republiek en de aanpassingen van de Verdragen (PB 1979, L 291, blz. 17; hierna: „Toetredingsakte") luidt als volgt:

„Het bepaalde in artikel 48 van het EEG-Verdrag is, voor wat betreft het vrije verkeer van werknemers tussen de huidige Lid-Staten en Griekenland, slechts van toepassing onder voorbehoud van de overgangsbepalingen neergelegd in de artikelen 45, 46 en 47 van deze Akte."

Artikel 45, lid 1, Toetredingsakte luidt als volgt:

„1. De artikelen 1 tot en met 6 en 13 tot en met 23 van verordening (EEG) nr. 1612/68 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap zijn in de huidige Lid-Staten ten aanzien van Griekse onderdanen en in Griekenland ten aanzien van onderdanen van de huidige Lid-Staten eerst van toepassing vanaf 1 januari 1988.

De huidige Lid-Staten en de Helleense Republiek zijn bevoegd, onderscheidenlijk ten aanzien van Griekse onderdanen en ten aanzien van onderdanen van de huidige Lid-Staten, tot en met 1 januari 1988 de nationale bepalingen waarbij immigratie met het oog op het verrichten van arbeid in loondienst en/of toegang tot arbeid in loondienst aan een voorafgaande vergunning wordt onderworpen, te handhaven."

Artikel 46 Toetredingsakte luidt als volgt:

„Voor zover bepaalde voorschriften van richtlijn 68/360/EEG inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der

Lid-Staten en van hun familie binnen de Gemeenschap onlosmakelijk zijn verbonden met die voorschriften van verordening (EEG) nr. 1612/68 waarvan de toepassing krachtens artikel 45 wordt uitgesteld, zijn de huidige Lid-Staten en de Helleense Republiek bevoegd van deze voorschriften af te wijken voor zover zulks noodzakelijk is voor de toepassing van de afwijkende bepalingen die in artikel 45 omtrent voornoemde verordening zijn neergelegd."

2. *Het hoofdgeding*

D. Tsiotras, verzoeker in Revision (hierna: „verzoeker"), bezit de Griekse nationaliteit en houdt sinds 1960 verblijf in Duitsland, waar hij tot oktober 1978 verschillende betrekkingen in loondienst vervulde. Sindsdien is hij werkloos. Na aanvankelijk een werkloosheidsuitkering te hebben gekregen, ontving hij vanaf 1979 werklozenbijstand. Van 7 juni 1979 tot 16 augustus 1981 was hij wegens ziekte arbeidsongeschikt. Sedert september 1981 leeft hij uitsluitend van de bijstand.

De aan verzoeker afgegeven verblijfsvergunning, waarvan de geldigheidsduur steeds was beperkt tot één jaar, werd voor de laatste keer verlengd op 4 december 1980.

Verweerster in Revision, de Landeshauptstadt Stuttgart (hierna: „verweerster"), stelde aanvankelijk haar besluit op het verzoek tot verlenging van de verblijfsvergunning uit, enerzijds omdat zij de afloop van een door verzoeker eerder ingeleide procedure tot toekenning van een invaliditeitspensioen wilde afwachten, en anderzijds in verband met de vraag, in hoeverre hij nog een beroep op de bijstand zou moeten doen.

Verzoekers aanvraag voor een invaliditeitspensioen werd in 1983 definitief afgewezen op grond dat hij niet arbeidsongeschikt was.

Ten slotte wees verweerster bij besluit van 1 augustus 1986 het verzoek om verlenging van de verblijfsvergunning af op grond van verzoekers financiële situatie.

Nadat zijn bezwaarschrift tegen dit besluit was afgewezen, stelde verzoeker een gerechtelijke procedure in, waarin hij primair verzocht om afgifte van een verblijfskaart voor onderdanen van een Lid-Staat (EG-verblijfskaart).

In dit verband legde hij een verklaring over van het Arbeitsamt Stuttgart van 19 maart 1987, volgens welke hij sedert 5 november 1982 als werkloos was ingeschreven en „wegens zijn gezondheidstoestand en de slechte situatie op de arbeidsmarkt naar verwachting ook in de toekomst onbemiddelbaar zal blijven".

In hoger beroep legde verzoeker voorts een medisch attest van 22 december 1987 over, waarin de behandelend arts verklaart, dat hij verzoeker „op grond van zijn huidige algemene en voedingstoestand niet langer arbeidsgeschikt" acht, alsmede een verklaring van het Arbeitsamt van 4 oktober 1988, waarin wordt bevestigd dat hij zich op die datum als werkzoekende bij het Arbeitsamt had laten inschrijven.

Bij uitspraak van 15 februari 1989 verwierp het Verwaltungsgerichtshof zijn verzoek, op

grond dat verzoeker niet de hoedanigheid van werknemer bezat, zodat hij geen recht van verblijf in de zin van het gemeenschapsrecht had, en, dat hij geen recht had om verblijf te houden in de zin van het gemeenschapsrecht, aangezien hij niet blijvend arbeidsongeschikt was.

Met betrekking tot het eerste punt overwoog het Verwaltungsgerichtshof, dat voor de toekenning van de hoedanigheid van werknemer vereist is, dat de betrokkene beroepswerkzaamheden verricht. Verzoeker was echter sinds 1978 werkloos en de kans dat hij een nieuwe werkkring zou vinden, was te verwaarlozen. Onvrijwillig werkloos geworden werknemers bleven weliswaar in beginsel het recht van vrij verkeer behouden, doch slechts gedurende één jaar.

Met betrekking tot het tweede punt overwoog het Verwaltungsgerichtshof, dat verzoeker blijkens de verklaringen van het Arbeitsamt pogingen in het werk had gesteld om een betrekking te vinden, en dat het dus niet zijn bedoeling was zijn beroepswerkzaamheden definitief te staken. Ook indien hij wel blijvend arbeidsongeschikt zou zijn, bestond er toch geen rechtstreeks causaal verband tussen het intreden van de arbeidsongeschiktheid en het verlies van de werkkring, aangezien verzoeker zijn werkkring al vóór het intreden van de blijvende arbeidsongeschiktheid had verloren.

Voor de verwijzende rechter voert verzoeker aan, dat hij recht heeft op afgifte van een EG-verblijfskaart voor onbepaalde duur. Een beperking van de geldigheidsduur is slechts mogelijk bij de eerste afgifte van een verblijfskaart (artikel 6, lid 1, sub b, van richtlijn 68/360) of bij de eerste verlenging ervan indien de betrokkene onvrijwillig werkloos is (artikel 7, lid 2, van de richtlijn).

Hij meent, dat hij een recht van verblijf op grond van het gemeenschapsrecht heeft, onafhankelijk van de toekenning van een recht op pensioen. Zijn blijvende arbeidsongeschiktheid blijkt uit het (reeds genoemde) medisch attest van 22 december 1987 en zijn inspanningen om werk te vinden, zijn uitsluitend toe te schrijven aan het feit, dat hij vreesde als bijstandsontvanger zijn verblijfsrecht te verliezen. Bovendien kan het recht van een gemeenschapsonderdaan om in het gastland verblijf te houden, ook bestaan wanneer de arbeidsongeschiktheid is ingetreden zonder dat er sprake was van een arbeidsverhouding.

Verweerster en de Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht (interveniënt) sluiten zich aan bij de uitspraak van het Verwaltungsgerichtshof. Met betrekking tot het recht van verblijf merkt de Oberbundesanwalt op, dat uit het voorstel van de Commissie van 21 april 1989 tot wijziging van artikel 6 van richtlijn 68/360 en de daarbij gegeven toelichting (PB 1989, C 100, blz. 8) blijkt, dat in de toekomst bij duurzame werkloosheid nog slechts een verblijfsrecht zal worden toegekend voor de periode waarin de werknemer een werkloosheidsuitkering ontvangt, doch niet meer voor de periode waarin hij slechts werklozenbijstand ontvangt.

De verwijzende rechter wijst erop, dat het recht op vrij verkeer wordt toegekend aan onderdanen van de Lid-Staten die de hoedanigheid van „werknemer" in de zin van artikel 48 EEG-Verdrag bezitten. Verordening nr. 1612/68 noemt daartoe als wezenlijk kenmerk het verrichten van „arbeid in loondienst" door de betrokkene (artikel 1, lid 1).

Deze beide begrippen worden in geen enkele relevante bepaling uitdrukkelijk omschreven, maar moeten ruim worden uitgelegd, aangezien zij de werkingssfeer van een van de door het Verdrag gewaarborgde fundamentele vrijheden bepalen (arresten van 23 maart 1982, zaak 53/81, Levin, Jurispr. 1982, blz. 1035, r. o. 9 en 13, en 27 september 1989, zaak 9/88, Lopes da Veiga, Jurispr. 1989, blz. 2989).

Verzoeker heeft echter na de toetreding van Griekenland in Duitsland geen betrekking in loondienst meer vervuld. Uit de door het Verwaltungsgerichtshof vastgestelde feiten blijkt, dat verzoeker sinds 1978 werkloos is en dat hij ten tijde van de toetreding van Griekenland geen werkloosheidsuitkering ontving. Of hij destijds, ondanks zijn ziekte, een werkkring zocht, kan niet meer worden vastgesteld. In ieder geval bezat hij op dat tijdstip een vergunning om als werknemer in Duitsland te verblijven, hetgeen hem de mogelijkheid bood een betrekking in loondienst te aanvaarden.

Volgens de verwijzende rechter is het dan ook de vraag, of op grond van het feit dat verzoeker vóór de toetreding in Duitsland werkzaam is geweest, kan worden aangenomen, dat hem de hoedanigheid van werknemer met het recht van vrij verkeer moet worden toegekend.

De verwijzende rechter stelt zich op het standpunt dat, indien dat het geval is, hij de hoedanigheid van werknemer niettemin later weer kan hebben verloren. Uit de verklaring van het Arbeitsamt Stuttgart blijkt weliswaar, dat verzoeker tussen november 1982 en oktober 1988 via dit Arbeitsamt werk heeft gezocht, doch wegens zijn gezondheidstoestand en de slechte situatie op de arbeidsmarkt valt niet te verwachten dat hij een baan vindt. Zelfs indien men ervan uitgaat, dat hij, na het intreden van de onvrijwillige werkloosheid, op grond van artikel 6, lid 1, sub b, of artikel 7, lid 2, van richtlijn 68/360 aanspraak kon maken op een verlenging van zijn eind 1981 verlopen verblijfsvergunning, dan kan hij aan genoemde bepalingen toch niet het recht ontlenen op afgifte van een EG-verblijfskaart voor onbepaalde duur, onafhankelijk van het al dan niet voortbestaan van de hoedanigheid van werknemer.

Volgens de verwijzende rechter is het derhalve de vraag, of verzoeker, ondanks het feit dat hij nog steeds bereid is te werken, de hoedanigheid van werknemer heeft verloren omdat hij objectief gezien onbemiddelbaar is voor arbeid in loondienst, en of richtlijn 68/360 dus van meet af aan niet van toepassing is.

De verwijzende rechter merkt voorts op, dat het Hof weliswaar in het arrest van 23 maart 1982 (Levin, reeds aangehaald) heeft verklaard, dat op de door het gemeenschapsrecht uit hoofde van het vrije verkeer toegekende voordelen slechts een beroep kan worden gedaan door personen die „daadwerkelijk arbeid in loondienst verrichten of die dit serieus wensen te doen", doch nog geen gelegenheid heeft gehad om in te gaan op de vraag, of toekenning van de hoedanigheid van werknemer afhankelijk is van de feitelijke mogelijkheid de werkzoekende aan arbeid in loondienst te helpen.

Indien deze vraag bevestigend wordt beantwoord, kan verzoeker voor de toekomst geen afgifte of verlenging van een EG-verblijfskaart verlangen, aangezien hij

dan in het geheel niet beschikt over een recht van verblijf op grond van het gemeenschapsrecht.

Volgens de verwijzende rechter is het voorts de vraag, of verzoeker aanspraak kan maken op toekenning van het recht om verblijf te houden in het gastland, waardoor verlenging van zijn EG-verblijfskaart gerechtvaardigd zou zijn. Hij merkt in dit verband op, dat artikel 1 van verordening (EEG) nr. 1251/70 slechts van toepassing is op onderdanen van een Lid-Staat die op het grondgebied van een andere Lid-Staat als werknemer een betrekking hebben vervuld, en dat volgens artikel 2, lid 1, sub b, eerste zin, van deze verordening het recht van verblijf veronderstelt, dat de werknemer „als gevolg van een blijvende arbeidsongeschiktheid ophoudt een betrekking te vervullen" en „sedert meer dan twee jaren voortdurend op het grondgebied van die Lid-Staat woont".

Aangezien verzoeker alleen vóór de toetreding van Griekenland in Duitsland betrekkingen heeft vervuld, zou dit alleen al een reden zijn om de verordening in zijn geval buiten toepassing te laten.

Daar komt bij, dat verzoekers blijvende arbeidsongeschiktheid pas in december 1987 is vastgesteld, zodat hij, toen hij ophield te werken en tot december 1987 niet arbeidsongeschikt was. Indien verzoeker de hoedanigheid van werknemer heeft verloren doordat hij objectief gezien niet is staat was een betrekking te vinden, zou de toepassing van verordening nr. 1251/70 en richtlijn 68/360 van meet af aan uitgesloten kunnen zijn. Weliswaar kon hij in Duitsland blijven, doch dit was alleen om hem in staat te stellen de door hem ingeleide procedure tot verlenging van zijn verblijfsvergunning te voeren.

De verwijzende rechter wijst erop, dat het Hof van Justitie zich tot op heden nog niet heeft uitgesproken over de vraag, of blijvende arbeidsongeschiktheid die pas is ingetreden tijdens een dergelijk aan een bepaald doel gebonden verblijf, een reden kan zijn om de betrokkene een recht om verblijf te houden in de zin van verordening nr. 1251/70 toe te kennen.

En ten slotte, ook indien verordening nr. 1251/70 in beginsel van toepassing zou moeten zijn, veronderstelt het in artikel 2, lid 1, sub b, van deze verordening geformuleerde recht om verblijf te houden, toch een causaal verband tussen de blijvende arbeidsongeschiktheid en de arbeidsbeëindiging. In casu kan de arbeidsbeëindiging echter niet worden toegeschreven aan arbeidsongeschiktheid, doch houdt zij verband met zijn werkloosheid. Het is echter niet uitgesloten, dat een tijdens een periode van onvrijwillige werkloosheid ingetreden blijvende arbeidsongeschiktheid reden kan zijn om het recht om verblijf te houden in de ontvangende staat toe te kennen.

De verwijzende rechter merkt op, dat het Hof van Justitie tot dusver zich ook over deze vraag niet heeft uitgelaten.

Op grond van een en ander heeft het Bundesverwaltungsgericht de behandeling van de zaak geschorst en het Hof de navolgende prejudiciële vragen gesteld:

„1) Heeft de omstandigheid dat een onderdaan van een Lid-Staat van de EEG, na in een andere Lid-Staat een betrekking te hebben vervuld, op het tijdstip van toetreding van zijn vaderland tot de Europese Gemeenschappen of op een later tijdstip, ondanks zijn bereidheid om arbeid te aanvaarden, objectief gezien niet meer aan een betrekking kon of kan worden geholpen, zodat het met

het vrije verkeer beoogde doel — het vervullen van een betrekking — niet meer kan worden verwezenlijkt, tot gevolg, dat die onderdaan de hoedanigheid van werknemer verliest, met als gevolg dat hij ook geen beroep meer kan doen op het in artikel 48, leden 1 en 3, sub b en c, gewaarborgde recht van vrij verkeer, en dus evenmin op de bepalingen van richtlijn 68/360/EEG van 15 oktober 1968 (PB 1968, L 257, blz. 13)?

2) Heeft het feit dat een onderdaan van een Lid-Staat van de EEG eerst ná het intreden van de in vraag 1 genoemde omstandigheden blijvend arbeidsongeschikt wordt, met name indien dit gebeurt in een periode waarin die onderdaan zijn verblijf in de Lid-Staat waar hij een betrekking heeft vervuld, enkel kan continueren in verband met het voeren van een gerechtelijke procedure inzake de afgifte van een verblijfsvergunning, het verlies tot gevolg van het recht om verblijf te houden in de zin van artikel 48, lid 3, sub d, EEG-Verdrag juncto artikel 2, lid 1, sub b, van verordening (EEG) nr. 1251/70 van 29 juni 1970 (PB 1970, L 142, blz. 24)?"

3. *De procedure voor het Hof*

De verwijzingsbeschikking is op 1 juli 1991 ter griffie van het Hof ingeschreven.

Krachtens artikel 20 van 's Hofs Statuut-EEG zijn op 16 oktober 1991 schriftelijke opmerkingen ingediend door verzoeker, D. Tsiotras, vertegenwoordigd door R. Gutmann, advocaat te Stuttgart; op 25 oktober 1991 door de Commissie van de Europese Gemeenschappen, vertegenwoordigd door haar juridisch adviseur D. Gouloussis en J. Grunwald, lid van haar juridische dienst, als gemachtigden; op 4 november 1991 door de Duitse regering, vertegenwoordigd door E. Röder en J. Karl, Ministerialrat respectievelijk Regierungsdirektor bij het Bondsministerie van Economische zaken, als gemachtigden, en op 12 november 1991 door de Griekse regering, vertegenwoordigd door V. Kontolaimos, juridisch adviseur van de staat, als gemachtigde.

Het Hof heeft, op rapport van de rechter-rapporteur en gehoord de advocaat-generaal, besloten zonder instructie tot de mondelinge behandeling over te gaan.

II — Samenvatting van de bij het Hof ingediende schriftelijke opmerkingen

Verzoeker merkt vooraf op, dat hij zich niet beperkt tot de vragen van de verwijzende rechter. Volgens vaste rechtspraak van het Hof (zie onder meer het arrest van 15 oktober 1980, zaak 4/79, Providence agricole de la Champagne, Jurispr. 1980, blz. 2823) kan het Hof uit de door de nationale rechter verstrekte gegevens die gemeenschapsrechtelijke elementen naar voren halen welke, rekening houdend met het onderwerp van het geding, moeten worden uitgelegd of op hun geldigheid moeten worden beoordeeld.

Iedere beperking van de bevoegdheid van het Hof, die ertoe zou leiden dat het wordt belet antwoord te geven op door een der procespartijen gestelde vragen, waarvan de beantwoording van belang is voor de hoofdzaak, zou een overschrijding zijn van de bevoegdheden van de verwijzende rechter en in strijd zijn met het fundamentele beginsel van het gemeenschapsrecht betreffende de eerbiediging van het recht van verweer, dat ook wordt gehuldigd in artikel 6 van het Europees Verdrag ter bescherming van de rechten

van de mens. Een dergelijke beperking zou de belanghebbende eventueel nopen beroep wegens inbreuk op een fundamenteel recht in te stellen voor het Bundesverfassungsgericht, en aldus de afdoening van de zaak vertragen.

Volgens de rechtspraak van het Hof (arresten van 27 september 1989, Lopes da Veiga, reeds aangehaald, en 23 maart 1983, zaak 77/82, Peskeloglou, Jurispr. 1983, blz. 1085) hebben de overgangsperioden slechts ten doel een verstoring van de arbeidsmarkt door een massale toevloed van werkzoekenden te voorkomen; de verblijfsvergunning van werknemers en werkzoekenden uit een Lid-Staat, die bij de toetreding reeds in een andere Lid-Staat gevestigd zijn, is bij die toetreding derhalve onmiddellijk omgezet in een EG-verblijfsvergunning, ook wanneer dit door de bevoegde autoriteiten niet uitdrukkelijk is vastgesteld, welke vaststelling overigens enkel declaratoire waarde zou hebben (arrest van 8 april 1976, zaak 48/75, Royer, Jurispr. 1976, blz. 497).

De eerste prejudiciële vraag houdt verband met het feit, dat verzoeker op het tijdstip van de toetreding van Griekenland werkloos was. Om bovengenoemde redenen is dit feit echter niet meer relevant. Als in het gastland gevestigd werknemer op zoek naar een werkkring viel hij destijds reeds onder de gemeenschapsbepalingen inzake het vrije verkeer.

Deze vrijheid is niet verloren gegaan doordat hij in Duitsland tevergeefs naar werk heeft gezocht. Anders zouden werknemers die na verschillende jaren beroepsactiviteit in het gastland duurzaam werkloos zijn geworden, gedwongen kunnen worden naar hun land van herkomst terug te keren.

Uit artikel 7 van richtlijn 68/360 blijkt, dat werkloosheid van een gemeenschapsonderdaan slechts in uitzonderingsgevallen leidt tot verlies van het recht van vrij verkeer. De daarin voorziene uitzondering geldt niet voor het geval van verzoeker, die sinds 1960 in een Lid-Staat verblijft en daar het grootste deel van die periode werkzaam is geweest.

Bovendien blijkt uit de rechtspraak van het Hof (arrest van 26 januari 1991, zaak C-292/89, Antonissen, Jurispr. 1991, blz. I-745), dat ook een werkzoekende als werknemer is te beschouwen en dat het vrije verkeer het recht impliceert om werk te zoeken.

Op de eerste vraag moet derhalve worden geantwoord, dat de hoedanigheid van werknemer niet teloor kan gaan doordat het met het vrije verkeer beoogde doel, namelijk het vervullen van een betrekking, niet kan worden verwezenlijkt.

Het antwoord op de tweede vraag hangt ervan af, onder welke voorwaarden de gemeenschapsonderdaan zijn voorlopige verblijfsvergunning heeft verkregen.

Weliswaar heeft het Hof reeds beslist, dat een Turks onderdaan die voor de duur van een procedure ter verkrijging van een verblijfsvergunning een voorlopige vergunning had om een werkkring te vervullen, daaraan geen aanspraak op een verblijfsrecht kon ontlenen (zaak C-192/89, Sevince, Jurispr. 1990, blz. I-3461, naar aanleiding van de

Associatieovereenkomst EEG-Turkije), en dat een werknemer uit een Lid-Staat die in een andere Lid-Staat werk is gaan zoeken, niet automatisch het recht verwerft om in laatstgenoemde staat te blijven (zaak C-192/89, Antonissen, reeds aangehaald), doch in casu ligt de zaak geheel anders.

Anders dan Antonissen had verzoeker immers reeds een recht van verblijf voordat hij werkloos werd. In zoverre was ook het „voorlopige" verblijf in het kader van een gerechtelijke procedure een gevolg van zijn eerdere werkzaamheid in Duitsland, en zijn arbeidsongeschiktheid houdt nauw verband met zijn vroegere beroepsactiviteiten. Deze nauwe band rechtvaardigt, dat hem een verblijfsrecht krachtens artikel 2, lid 1, sub b, van verordening nr. 1251/70 wordt toegekend.

Evenals in de zaak Lopes da Veiga (reeds aangehaald) is aan verzoekers huidige verblijf in Duitsland een verblijf in datzelfde land voorafgaan, waarin hij in loondienst werkzaam is geweest, in het huwelijk is getreden, gescheiden is en een zoon had, die door een ander is geadopteerd en thans in Duitsland werkzaam is.

Het recht om verblijf te houden in de zin van artikel 2 van verordening nr. 1251/70 houdt juist verband met het bestaan van dergelijke feitelijke omstandigheden. Zou men dit recht slechts toekennen aan degenen die na hun beroepsleven rechtstreeks met pensioen gaan, dan zouden personen die werkloos worden op een tijdstip waarop zij de pensioengerechtigde leeftijd naderen, worden uitgesloten van de toepassing van verordening nr. 1251/70, terwijl de bepalingen inzake het verblijfsrecht juist voor deze categorie personen van belang zijn.

Het zou wel wonderlijk zijn, wanneer Duitsland werknemers het verblijfsrecht zou kunnen ontnemen door wijziging van hun sociaal-rechtelijke aanspraken. De enige reden waarom verzoeker geen aanspraak op invaliditeitspensioen kan maken, is dat de voorwaarden voor verwerving daarvan zijn verzwaard (zie § 1 Haushaltsbegleitgesetz 1984, BGBl. I, blz. 1532).

Weliswaar staat het de Lid-Staten vrij, te bepalen onder welke voorwaarden sociale uitkeringen zoals invaliditeitspensioen worden verworven, doch het is niet aanvaardbaar dat een werknemer daardoor zijn aanspraak verliest op rechten die het gemeenschapsrecht hem toekent.

Volgens verzoeker moet ook worden ingegaan op de vraag naar de omvang van het verblijfsrecht.

Hij meent, dat hij zowel recht heeft op verkrijging van een verblijfsvergunning met een geldigheidsduur van vijf jaar als op een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Hiertoe kan zowel worden uitgegaan van het tijdstip waarop hij verlenging van zijn vergunning heeft gevraagd, als van het begin van zijn arbeidsongeschiktheid.

Toekenning door de Duitse autoriteiten van een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd is volgens verzoeker in een geval als het zijne slechts mogelijk, wanneer § 7 Aufenthaltgesetz/EWG, in werking getreden op 1 januari 1991, onverenigbaar met het gemeenschapsrecht wordt verklaard. Volgens deze bepaling wordt de communautaire

verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd verlengd, inzonderheid wanneer de betrokken buitenlander zich in eenvoudig Duits verstaanbaar kan maken en over een passende woonruimte en toereikende middelen van bestaan beschikt om niet ten laste van de bijstand te komen.

Verzoeker acht deze bepaling in strijd met het gemeenschapsrecht.

Weliswaar verleent artikel 6, lid 1, sub b, van richtlijn 68/360 gemeenschapsonderdanen bij eerste afgifte het recht op een verblijfsvergunning met een geldigheidsduur van ten minste vijf jaar, die „zonder meer [moet] kunnen worden verlengd", doch een beperking is later enkel nog mogelijk op het moment van het eerste verzoek om verlenging en indien de werknemer sinds meer dan een jaar werkloos is (artikel 7, lid 2, van de richtlijn).

In alle andere gevallen hebben de betrokkenen recht op afgifte van een verblijfsvergunning die „zonder meer [moet] kunnen worden verlengd", hetgeen betekent dat zij een verblijfsrecht voor onbepaalde duur genieten.

Voorts maakt de gemeenschapsregeling inzake het verblijfsrecht onderscheid tussen het verblijfsrecht en het document waaruit dit recht blijkt (bedoeld in de artikelen 6 e. v. van richtlijn 68/360).

Artikel 4 van richtlijn 73/148/EEG van de Raad van 21 mei 1973 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van onderdanen van de Lid-Staten binnen de Gemeenschap ter zake van vestiging en verrichten van diensten (PB 1973, L 172, blz. 14), kent aan werknemers anders dan in loondienst „een permanent verblijfs*recht*" toe. Ten blijke van dit recht moet een document („verblijfskaart") met een geldigheidsduur van ten minste vijf jaar worden afgegeven, dat automatisch kan worden verlengd.

Evenzo bestaat een duurzaam recht van verblijf van gepensioneerde werknemers en zelfstandigen; dit wordt bevestigd in ten minste vijf jaar geldige verblijfsvergunningen die automatisch kunnen worden verlengd (zie voor anders dan in loondienst werkzame personen de artikelen 2, lid 1, en 6, lid 1, van richtlijn 75/34/EEG van de Raad van 17 december 1974 betreffende het recht van onderdanen van een Lid-Staat op het grondgebied van een andere Lid-Staat verblijf te houden na er een werkzaamheid anders dan in loondienst te hebben uitgeoefend; PB 1975, L 14, blz. 10).

Daarentegen hebben niet actief werkzame migrerende werknemers geen onbeperkt recht van verblijf (artikel 1, lid 1, van richtlijn 90/364/EEG van de Raad van 28 juni 1990 betreffende het verblijfsrecht; PB 1990, L 180, blz. 26); dit hangt vooral af van het bewijs dat zij over toereikende bestaansmiddelen beschikken (artikel 3 van de richtlijn). Dit geldt ook voor voormalige werknemers en zelfstandigen die emigreren naar een andere Lid-Staat (richtlijn 90/365/EEG van de Raad van 28 juni 1990 betreffende het verblijfsrecht van werknemers en zelfstandigen die hun beroepswerkzaamheid hebben beëindigd; PB 1990, L 180, blz. 28).

Richtlijn 90/366/EEG van de Raad van 28 juni 1990 betreffende het verblijfsrecht van studenten (PB 1990, L 180, blz. 30) voorziet in de afgifte van een verklaring met een betrekkelijk korte geldigheidsduur, hetgeen valt te verklaren uit het voorlopige karakter van hun verblijf in het gastland.

Hieruit volgt, dat zich achter de verklaring van een beperkt verblijfsrecht een recht op duurzaam verblijf kan verbergen. Hoewel de Lid-Staten naar gemeenschapsrecht niet verplicht zijn een verklaring omtrent een duurzaam verblijfsrecht af te geven, mag, indien zij dit wel doen, de afgifte van de verklaring niet afhankelijk worden gesteld van vereisten die niet in het gemeenschapsrecht zijn voorzien.

De in § 7 van genoemde Duitse wet vermelde voorwaarden (talenkennis en passende woonruimte) zijn dus in strijd met het gemeenschapsrecht, behoudens het bewijs van behoorlijke huisvesting dat kan worden verlangd bij de eerste afgifte van de verblijfskaart (arrest van 18 mei 1989, zaak 249/86, Commissie/Duitsland, Jurispr. 1989, blz. 1263).

Ook de duur van het verblijf mag niet afhankelijk worden gesteld van de voorwaarde, dat de werknemer geen sociale bijstand ontvangt.

Voor de beslechting van het hoofdgeding gaat het juist om vraagstukken op dit gebied. Verzoeker ontvangt in Duitsland sociale bijstand en dit belet naar Duits recht de toekenning van een verblijfsvergunning voor onbepaalde duur. Naar Duits procesrecht mag de verwijzende rechter geen onderzoek instellen naar zijn talenkennis, doch moet hij deze vraag verwijzen naar de bevoegde rechter. De bewering in het dossier, dat hij niet over eigen woonruimte beschikt, is door de rechters die van de zaak hebben kennisgenomen, niet als juist erkend.

Wanneer men de sedertdien ingetreden invaliditeit in aanmerking neemt, geniet hij ook een recht om duurzaam verblijf te houden in de zin van artikel 2, lid 1, van verordening nr. 1251/70.

Ten slotte is hij het slachtoffer van discriminatie ten opzichte van buitenlanders die een verblijfsvergunning hebben gekregen op grond van het vroegere recht van de DDR, welke vergunningen na de inwerkingtreding van het nieuwe Duitse Ausländergesetz ten dele zijn omgezet in verblijfsvergunningen voor onbepaalde tijd.

Dit punt wordt geregeld in artikel 8 van het Einigungsvertrag; toepassing daarvan bood de mogelijkheid de tot dusver door de DDR afgegeven verblijfsvergunningen om te zetten in verblijfsvergunningen voor onbepaalde tijd.

Volgens het vroegere DDR-recht belichaamde iedere verlengbare verblijfsvergunning voor vijf jaar een verblijfsrecht voor onbepaalde tijd, zoals ook het geval is in het communautaire recht. De Duitse autoriteiten kunnen niet een verblijfsrecht voor onbepaalde tijd aanvaarden in het kader van de toetreding van de DDR, doch dit weigeren voor de onderdanen van de Lid-Staten.

Bijgevolg verliest een werknemer op zoek naar werk, die onderdaan van een Lid-Staat van de Gemeenschap is, doch die er niet in slaagt werk te vinden in de staat waarin hij zich bevindt en waarin hij zich reeds heeft gevestigd, niet de hoedanigheid van werknemer in de zin van artikel 48 EEG-Verdrag, behoudens in het uitzonderingsgeval bedoeld in artikel 7, lid 2, van richtlijn 68/360.

Het recht om verblijf te houden in de zin van artikel 2, lid 1, van verordening nr. 1251/70, gaat niet verloren doordat de onderdaan van de Lid-Staat geruime tijd vóór het intreden van zijn invaliditeit tevergeefs naar werk heeft gezocht en de autoriteiten van het gastland hem in dat tijdvak geen verklaring met betrekking tot het recht om verblijf te houden hebben afgegeven.

De afgifte van een verklaring omtrent het recht van verblijf voor onbepaalde tijd bij de verlenging van de verblijfsvergunning zowel van een werknemer in de zin van artikel 6, lid 1, sub b, van richtlijn 68/360 — met uitzondering van het geval van werkloosheid bij de eerste verlenging in de zin van artikel 7, lid 1, van richtlijn 68/360 — als van degene die het recht om duurzaam verblijf te houden in de zin van artikel 2, lid 1, van verordening nr. 1251/70 bezit, mag noch afhankelijk worden gesteld van de voorwaarde dat de onderdaan van de Europese Gemeenschappen beschikt over kennis van de taal van het gastland, noch dat hij beschikt over toereikende middelen om in zijn onderhoud te voorzien. Een bepaling van nationaal recht waarin bovengenoemde vereisten voor de afgifte van een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd worden gesteld, is niet rechtsgeldig.

De *Duitse regering* merkt met betrekking tot de eerste vraag op, dat verzoeker, ondanks de toetreding van Griekenland tot de Europese Gemeenschappen, geen beroep kan doen op de bepalingen van artikel 48 EEG-Verdrag en artikel 1, lid 1, van verordening nr. 1612/68.

In de eerste plaats kan hij aan het gemeenschapsrecht geen aanspraak op een recht van verblijf als *werknemer* ontlenen.

Die hoedanigheid kan namelijk slechts worden toegekend aan gemeenschapsonderdanen die feitelijk als werknemer tewerkgesteld zijn geweest. Dit geldt niet alleen voor de onderdanen van een Lid-Staat die zich naar een andere Lid-Staat begeven om daar een betrekking te vervullen, maar ook voor degenen die zich op het tijdstip van de toetreding van het land van herkomst reeds in een andere Lid-Staat bevinden.

In casu kon verzoeker op zijn vroegst op 1 januari 1981 werknemer in de zin van artikel 48 EEG-Verdrag worden. Hij was echter sinds 1978 ononderbroken werkloos.

Verzoeker kan ook als *werkzoekende* geen beroep doen op de gemeenschapsbepalingen inzake het vrije verkeer.

Weliswaar wordt het recht van verblijf van een gemeenschapsonderdaan die een werkkring zoekt in een andere Lid-Staat, door het gemeenschapsrecht gewaarborgd, doch het gastland kan die onderdaan uitwijzen indien hij er na zes maanden geen werk heeft gevonden, tenzij hij aantoont dat hij nog steeds werk zoekt en een reële kans heeft het te vinden (arrest van 26 februari 1991, Antonissen, reeds aangehaald). Die reële kans bestaat in casu niet, want verzoeker zoekt sinds 1978 tevergeefs naar werk en gezien de

gespannen situatie op de arbeidsmarkt en de beperkte aanwervingsmogelijkheden voor verzoeker, valt niet aan te nemen dat hij een werkkring zal vinden.

Het feit dat verzoeker op grond van de hem op 4 december 1980 voor een jaar toegekende verblijfsvergunning werd toegestaan een werkkring te aanvaarden, is in dit verband irrelevant, aangezien hij er niet in geslaagd is in dat tijdvak een werkkring te vinden, en hij daarna geen aanspraak meer kon maken op afgifte van een verblijfsvergunning.

Richtlijn 68/360 is ook niet meer op verzoeker van toepassing, aangezien hij, zoals gezegd, geen werknemer in de zin van verordening nr. 1612/68 is. Doch zelfs indien deze richtlijn wel op hem van toepassing was, zou hij krachtens artikel 7, lid 2, van de richtlijn toch hoogstens een recht op een verblijfsvergunning voor één jaar hebben gehad, aangezien hij op 1 januari 1981 reeds meer dan twaalf maanden ononderbroken werkloos was. Op grond van het gemeenschapsrecht had zijn verblijf dus in ieder geval op 1 januari 1982 kunnen worden beëindigd.

Met betrekking tot de tweede vraag merkt de Duitse regering op, dat verzoeker, nu hij nimmer werknemer met het recht van vrij verkeer is geweest, geen aanspraak kan maken op een recht van verblijf in de zin van artikel 2, lid 1, sub b, eerste zin, van verordening (EEG) nr. 1251/70.

In ieder geval is niet voldaan aan de in deze verordening genoemde materiële voorwaarden.

In de eerste plaats onderstelt het recht om in het gastland te verblijven, dat de blijvende arbeidsongeschiktheid de oorzaak is van het opgeven van de beroepswerkzaamheid. In casu dateert de in 1978 ingetreden onvrijwillige werkloosheid van vóór verzoekers arbeidsongeschiktheid. Nu dit causaal verband ontbreekt, kan ook de gedurende het tijdvak van onvrijwillige werkloosheid ingetreden arbeidsongeschiktheid geen verblijfsrecht meer rechtvaardigen.

Bovendien is het een voorwaarde voor een dergelijk verblijfsrecht, dat de betrokkene ten minste twee jaar als werknemer verblijf heeft gehouden in Duitsland. Dit betekent, dat hij bij het intreden van de arbeidsongeschiktheid nog een verblijfsrecht in Duitsland op grond van het gemeenschapsrecht moet genieten, hetgeen in casu niet het geval was.

Het was verzoeker slechts toegestaan in Duitsland te verblijven in verband met een gerechtelijke procedure over de weigering hem een verblijfsvergunning toe te kennen, waarop volgens de rechtspraak van het Hof (arrest van 20 september 1990, zaak C-192/89, Sevince, Jurispr. 1990, blz. I-3461) echter geen recht van verblijf in die staat op grond van het gemeenschapsrecht kan worden gebaseerd.

Ten slotte merkt de Duitse regering op, dat volgens richtlijn 90/365/EEG van de Raad van 28 juni 1990 betreffende het verblijfsrecht van werknemers en zelfstandigen die hun beroepswerkzaamheden hebben beëindigd (PB 1990, L 180, blz. 28), die vóór 30 juni 1992 moet worden omgezet in

nationaal Duits recht, het verblijfsrecht slechts wordt gewaarborgd aan werknemers die iedere beroepswerkzaamheid hebben beëindigd, wanneer zij voldoende zijn verzekerd tegen het risico voor ziekte en zij, anders dan verzoeker, niet ten laste komen van de bijstand van het gastland.

De *Griekse regering* is van mening, dat verzoeker nimmer de hoedanigheid van werknemer in de zin van artikel 48 EEG-Verdrag heeft verloren, aangezien hij bij de toetreding van Griekenland een verblijfsvergunning bezat die tot 4 december 1981 was verlengd.

Volgens de rechtspraak van het Hof verliest degene die onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt is, een ondersteuning of werkloosheidsuitkering ontvangt en als werkzoekende is ingeschreven, niet de hoedanigheid van werknemer (arresten van 23 maart 1982, zaak 53/81, Levin, Jurispr. 1982, blz. 1035, en 3 juni 1986, zaak 139/85, Kempf, Jurispr. 1986, blz. 1741).

Bovendien mag volgens artikel 7 van richtlijn 68/360, dat evenals de overeenkomstige bepalingen van het EEG-Verdrag inzake het vrije verkeer van personen rechtstreeks toepasselijk is (arresten van 22 mei 1980, zaak 131/79, Santillo, Jurispr. 1980, blz. 1585), de verblijfskaart van een werknemer niet worden ingetrokken om de enkele reden dat hij geen werkkring meer heeft, hetzij omdat hij door ziekte of ongeval tijdelijk arbeidsongeschikt is, hetzij omdat hij onvrijwillig werkloos is en dit door het bevoegde arbeidsbureau naar behoren is vastgesteld.

De bevoegde Duitse autoriteiten hadden verzoekers verblijfskaart dus automatisch moeten verlengen in overeenstemming met de bepaling van artikel 6, lid 1, sub b, van richtlijn 68/360, volgens welke de verblijfskaart, die een geldigheidsduur moet hebben van ten minste vijf jaar te rekenen vanaf de datum van afgifte, zonder meer moet kunnen worden verlengd.

Artikel 7, lid 2, van de richtlijn, volgens hetwelk de geldigheidsduur van de verblijfskaart bij de eerste verlenging kan worden beperkt tot twaalf maanden, indien de werknemer in het gastland meer dan twaalf opeenvolgende maanden onvrijwillig werkloos is, kan in casu geen toepassing vinden, aangezien verzoeker zijn vergunning reeds meermaals heeft laten verlengen.

Zijn verblijfsvergunning had in ieder geval uit overwegingen van gelijke behandeling van gemeenschapsonderdanen zonder meer verlengbaar moeten worden geacht. Verzoeker had bij de toetreding van Griekenland al dertien jaar met een geldige verblijfsvergunning in Duitsland gewoond en woont daar nog steeds. Het in geding brengen van een dergelijke feitelijke situatie is rechtstreeks in strijd met de geest van de gemeenschapsregeling inzake het vrije verkeer van personen.

De Griekse regering betwist, dat bovengenoemde bepalingen van richtlijn 68/360 pas gelden vanaf 1 januari 1988, de datum waarop krachtens artikel 45 Toetredingsakte de artikelen 1-6 van verordening nr. 1612/68 in Griekenland van toepassing zijn. De in

geding zijnde bepalingen van richtlijn 68/360 betreffen immers niet de in die artikelen van verordening nr. 1612/68 geregelde materies.

In ieder geval had de Landeshauptstadt Stuttgart de vergunning vanaf 1 januari 1988 als geldig of zonder meer verlengbaar moeten beschouwen.

Ten slotte heeft verzoeker de hoedanigheid van werknemer niet verloren, aangezien hij ook krachtens artikel 2, lid 1, sub b, eerste alinea, van verordening nr. 1251/70 het recht heeft duurzaam in Duitsland te blijven. Hij verbleef immers meer dan twee jaar na de toetreding van Griekenland tot de Europese Gemeenschappen als werknemer op Duits grondgebied en is pas daarna ziek geworden.

Volgens de *Commissie* moet in de eerste plaats worden nagegaan, of verordening nr. 1612/68 in een geval als het onderhavige van toepassing is.

Aangezien het in casu gaat om het verblijfsrecht van een Grieks onderdaan die al vóór de toetreding van Griekenland in de Bondsrepubliek Duitsland in loondienst werkzaam was en die op 1 januari 1981 als werkloze was ingeschreven, rijst de vraag of artikel 7, lid 1, van verordening nr. 1612/68 op hem van toepassing is; de rechtstreekse toepasselijkheid van deze bepaling is niet uitgesloten in de artikelen 44 e. v. Toetredingsakte (zie in dit verband het arrest van 27 september 1989, Lopes da Veiga, reeds aangehaald).

Waar dit artikel uitdrukkelijk betrekking heeft op het geval van een werknemer die „werkloos is geworden", rijst in casu de vraag, of de betrokkene te eniger tijd de hoedanigheid van werknemer in de zin van deze bepaling heeft gehad.

Aangezien verzoeker slechts in Duitsland werkzaam is geweest toen Griekenland nog geen lid van de Europese Gemeenschappen was, kan hij niet worden beschouwd als een werknemer die onderdaan is van een Lid-Staat in de zin van artikel 48 EEG-Verdrag, en kan hij dus niet vallen onder de werkingssfeer van verordening nr. 1612/68.

Deze conclusie wordt bevestigd door richtlijn 68/360 die in artikel 4, lid 3, de afgifte van de verblijfskaart onder meer afhankelijk stelt van overlegging door de betrokkene van een door de werkgever verstrekte verklaring van indienstneming of tewerkstelling, waaraan in casu niet was voldaan aangezien verzoeker destijds reeds werkloos was.

Weliswaar bepaalt artikel 7, lid 1, van de richtlijn, dat „de nog geldige verblijfskaart niet kan worden ingetrokken enkel op grond van het feit dat de werknemer niet langer tewerkgesteld is", maar deze bepaling gaat ervan uit, dat de betrokkene voldoet aan de voorwaarden voor afgifte van een verblijfskaart en dat hij die kaart bezit op het tijdstip waarop hij zijn werkkring verliest.

Verzoeker bezat dus op het tijdstip van de toetreding van Griekenland geen verblijfsrecht in de Bondsrepubliek Duitsland op grond van het gemeenschapsrecht.

Verzoeker heeft ook later geen verblijfsrecht in Duitsland verworven. Volgens artikel 48, lid 3, sub a en b, en bovengenoemde uitvoeringsbepalingen onderstelt een dergelijk verblijfsrecht namelijk, dat de betrokkene in het gastland ingaat op een feitelijk aanbod tot tewerkstelling of daar een werkkring heeft.

Uit de verwijzingsbeschikking blijkt, dat verzoeker het bevoegde Arbeitsamt inderdaad op 4 oktober 1988 heeft verzocht om bemiddeling bij het vinden van een nieuwe betrekking, doch dat hij tegelijkertijd een attest heeft overgelegd waaruit bleek dat hij blijvend arbeidsongeschikt was. Verzoeker valt dus niet onder de categorie personen die ingaan op een feitelijk aanbod tot tewerkstelling, vooral omdat hij zich naar eigen zeggen slechts inspande om werk te vinden — ofschoon zijn gezondheidstoestand hierdoor alleen maar zou verslechteren — uit vrees zijn verblijfsrecht te verliezen.

Aangezien verzoeker nimmer een verblijfsrecht op grond van het gemeenschapsrecht heeft verworven, kan hij ook geen beroep doen op de bepalingen van artikel 48, lid 3, sub d, EEG-Verdrag inzake het recht van de werknemer om op het grondgebied van een Lid-Staat verblijf te houden na er een betrekking te hebben vervuld.

De Commissie stelt derhalve voor de prejudiciële vragen te beantwoorden als volgt:

„1) Artikel 48, leden 1 en 3, sub b en c, EEG-Verdrag en artikel 7 van verordening (EEG) nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap, en de artikelen 4 en 7 van richtlijn 68/360/EEG van de Raad van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der Lid-Staten en van hun familie binnen de Gemeenschap, moeten aldus worden uitgelegd, dat een Griekse onderdaan die zich in de Bondsrepubliek Duitsland bevindt en daar vóór 1 januari 1981 een vaste betrekking heeft vervuld, maar nadien werkloos is geworden, geen recht op verblijf in de zin van het gemeenschapsrecht heeft.

2) Artikel 48, lid 3, sub a en b, EEG-Verdrag moet aldus worden uitgelegd, dat werknemers die ingaan op een aanbod tot tewerkstelling ondanks uit een medisch attest blijkende duurzame arbeidsongeschiktheid, geen verblijfsrecht hebben.

3) Werknemers die nimmer een verblijfsrecht in de zin van artikel 48, lid 3, sub a-c, EEG-Verdrag hebben gehad, kunnen geen verblijfsrecht in de zin van artikel 48, lid 3, sub d, verwerven."

J. C. Moitinho de Almeida

rechter-rapporteur